

Fântâna în contextul unor percepții ecologice, sanitare și etnoculturale*

CZU: 398.3+502.17

<https://doi.org/10.52603/rec.2026.39.02>

Rezumat

Fântâna în contextul unor percepții ecologice, sanitare și etnoculturale

Schimbările climatice din ultimele decenii, marcate de încălzirea globală, accentuează din ce în ce mai pronunțat rolul surselor de apă pentru existența omenirii. Fântâna reprezintă o sursă de apă potabilă din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. În esența sa, construcția și structura fântânii s-a păstrat aceeași pe parcurs de secole și milenii, fiind modernizată doar partea tehnică de extragere a apei din adâncimi. Viața omului este condiționată de consumul de apă și această apă trebuie să fie de calitate, să corespundă normelor sanitare și ecologice, înaintate de autoritățile abilitate în domeniu. În tradițiile populare, asociate fântânii, sunt respectate cu strictețe rânduielele legate de păstrarea curățeniei, de curățarea anuală a fântânii, de respectarea rigorilor structurale de protecție a spațiului fântânii de tot felul de impurități, generate de natură sau om. În cazurile când cădeau accidental animale sau păsări în fântână, oamenii recurgeau la curățarea fântânii cu participarea nemijlocită a fântânarului. Dacă din varia circumstanțe în fântână cădea și murea un om, atunci după scoaterea cadavrului fântâna era astupată și ea dispărea ca sursă de apă. Puritatea apei din fântână era asociată direct cu integritatea trupeză a fântânarului, cu neprihănirea gândurilor și faptelor sale, întărite prin credință, evlavie și pioșenie.

Cuvinte-cheie: fântână, apă, puritate, tradiții, rigori sanitare, norme ecologice, percepții etnoculturale

Резюме

Колодец в контексте экологических, санитарных и этнокультурных представлений

Изменения климата последних десятилетий, отмеченные глобальным потеплением, все более отчетливо подчеркивают роль источников воды для существования человечества. Колодец является источником питьевой воды с древних времен до наших дней. По сути, конструкция и структура колодца оставались неизменными на протяжении веков и тысячелетий, модернизирована была лишь его техническая составляющая, связанная с извлечением воды из глубин. Жизнь человека обусловлена потреблением воды, и эта вода должна быть качественной, соответствовать санитарным и экологическим нормам, установленным уполномоченными органами в этой области. В народных традициях, связанных с колодцем, строго соблюдаются правила поддержания чистоты, ежегодной очистки колодца, а также строгие требования по защите колодезного пространства от любых

загрязнений, созданных природой или человеком. В случаях, когда животные или птицы случайно попадали в колодец, люди прибегали к его очистке с непосредственным участием мастера колодезных дел. Если по разным причинам человек падал в колодец и погибал, то после извлечения тела колодец закапывали, и он переставал быть источником воды. Чистота воды в колодце напрямую связывалась с телесной непорочностью мастера колодезных дел, с праведностью его мыслей и поступков, укрепленных верой, благочестием и набожностью.

Ключевые слова: колодец, вода, чистота, традиции, санитарные требования, экологические нормы, этнокультурные представления

Summary

Wells in the Context of Environmental, Sanitary, and Ethnocultural Perspectives

Climate change in recent decades, marked by global warming, has increasingly highlighted the vital role of water resources for human survival. Wells have served as a source of drinking water from ancient times to the present day. In essence, the design and structure of the well have remained unchanged over the centuries and millennia, with only its technical components – related to extracting water from the depths – having been modernized. Human life depends on water consumption, and this water must be of high quality and comply with sanitary and environmental standards established by specialized agencies in this field. In folk traditions associated with wells, strict rules are observed regarding maintaining cleanliness, annual well cleaning, as well as strict requirements for protecting the well area from any contamination caused by nature or humans. In cases where animals or birds accidentally fell into a well, people resorted to cleaning it with the direct involvement of a well-digger. If, for various reasons, a person fell into a well and died, the well was filled in after the body was removed, and it ceased to be a source of water. The purity of the water in the well was directly linked to the physical purity of the well-master, to the righteousness of his thoughts and deeds, and to his strong faith, piety, and devotion.

Key words: water well, purity, traditions, sanitary standards, ecological norms, ethnocultural perceptions

Argument. În mod tradițional construcția și întreținerea unei fântâni presupunea aplicarea unor măsuri de salubritate, curățare și igienizare. Cunoștințele și practicile în domeniu erau transmise

din generație în generație prin menținerea tradițiilor, asociate cu sursele de apă potabilă, construite și amenajate de oameni: fântâni, cișmele, izvoare. Apa bună pentru consum era etichetată în popor cu apelativele „limpede”, „cristalină”, „dătătoare de viață”. Pentru a menține calitatea bună a apei potabile existau tradiții și reguli nescrise care trebuiau respectate la întreținerea fântânii. Copiii de mici li se cultivau cunoștințele necesare în privința igienizării fântânii și a spațiului adiacent, fiindu-le oferite exemple din viață, pilde, povești, legende, proverbe și zicători asociate cu puritatea apei și a rolului ei în viața și activitatea oamenilor buni și a vietăților din lumea înconjurătoare (Arapu 2024: 23-24; Boangiu 2018: 28).

În ultimele decenii problema asigurării oamenilor cu apă potabilă, cu apă de calitate, a devenit un imperativ al timpului marcat de schimbările climatice, cauzate de încălzirea globală. În lumea satelor problema asigurării cu apă potabilă a devenit acută în contextul secetei și a secării din ce în ce mai pronunțate a izvoarelor, pâraielor, iazurilor și lacurilor. În mod paradoxal, construcția sistemelor de apeducte moderne a dus treptat la degradarea fântânilor tradiționale, apa cărora și-a pierdut cu mult din calitatea de odinioară. În acest context, oamenii intervievați din sate invocă multiple explicații ale situației create: bătrânii evlavioși vorbind despre pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele comise, cei de vârstă a doua argumentând prin subțierea și adâncirea pânzei freatice, iar tineretul constată impactul nefast și devastator al micșorării suprafețelor de păduri și exodul populației din sate, neavând astfel cine să întrețină fântânile, izvoarele și cișmelele. Majoritatea respondenților descriu tradițiile de odinioară prin care era construită, curățată și întreținută o fântână, iar ceea ce s-a mai păstrat din aceste obiceiuri și practici tradiționale se datorează unor oameni de bună credință din fiecare localitate documentată pe parcursul expedițiilor etnografice.

Percepții populare. În credințele populare românești apa curată, pură, cristalină era comparată cu sănătatea și frumusețea omului, cu adevărat este „ferice de acel ce poate face fântâni, de unde să se îndestuleze lumea cu apă!” (Lupescu 1922: 142). Conform unor percepții populare, uitatul tinerilor în fântână era asociat cu frumusețea apei, astfel flăcăii și fetele mari când veneau de Paște de la biserică urmau să se uite în fântână, „ca să fie ca apa de frumoși tot anul” (Candrea 1999: 79). Fântâna apare în jocurile tinerilor, oferindu-le posibilitatea de ași manifesta afecțiunea pentru cel sau cea simpatizată. De exemplu, în comuna Rebrîșoara (jud. Bistrița-Năsăud) la șezătoare „se organiza jocul *verigutei* sau al *fântânii*, când unul din participanți era „căzut în puț” iar la

strigătele disperate ale acestuia, cineva dintre cei prezenți trebuia să-l scoată, fiind răsplătit cu un sărut” (Muti 2007: 353).

Faptele necuviincioase, cum ar fi scuiparea, erau considerate un „act de necinstire, de ocară, de dispreț sau de scârbă grozavă”, iar cine scuipa în fântână căpăta albeață (Candrea 1999: 96-97). Înțelepciunea populară spunea: „Nu scuipa-n fântâna părăsită, că ți-a veni rândul să bei dintr-însa” (Cuceu 2006: 138).

Pentru a păstra curată fântâna și spațiul adiacent, oamenii înălțau troițe lângă fântâni, își făceau semnul crucii, când începeau anumite lucrări la săpatul sau curățatul fântânii. În satul Fintînița (r-nul Drochia; sătenii mai în vârstă continuă să-l numească cu vechea denumire – Ghizdita) (Fintînița 2006: 285-290) era primit ca fiecare fântânar înainte de a cobori în fântână să-și facă semnul crucii. În percepțiile aromânilor, când voiau să bea apă dintr-o fântână, mai ales când această fântână se afla în pădure, își făceau mai întâi cruce, după care suflau pe suprafața apei și apoi beau (Candrea 1999: 107).

Oamenii credeau că „broasca purifică apa în care stă, absorbind într-însa toate necurătenii care se află acolo”. Astfel, dacă într-o fântână nu era broască, se credea că apa din ea nu este potabilă (Candrea 1999: 315), circulând în acest sens și proverbul respectiv: „În fântâna unde nu-i broască, apa nu-i bună” (Cuceu 2006: 138).

Dacă o fântână nu era îngrijită și în cele din urmă părăsită, ea devenea „loc unde se fac farmece și vrăji”. În practicile magiei negre din Vâlcea, fermecătoarele luau urma omului, „pământ de unde se încaieră câinii și de unde șed țișanii cu corturile”. Descântau, mergeau la fântâni părăsite și-l petreceau „prin inimă de om mort, ca să-l facă pe acela pe care-l vrăjesc să amorțească ca mortul”. Cine era vrăjit se făcea „din om neom”, fiind nevoit să meargă pe la vrăjitori, să facă „masluri pe la biserică” (Candrea 1999: 196).

„Cunoștințe folositoare”. Rolul fântânii în viața oamenilor, atât în trecut, cât și în prezent este vital, ea „fiind o sursă principală pentru existență” (Grădinaru 2022: 178). Fântâna reprezintă „mijlocul cel mai obișnuit pentru căpătarea apei din adâncime atât la sate, cât și la orașe, când nu sunt aprovizionate cu apă” (Bălțeanu 1928: 49). În perioada interbelică autoritățile statului român au promovat, prin intermediul unor publicații specializate, „cunoștințele folositoare” în gospodăriile țărănești. O temă aparte în cadrul acestor cunoștințe era destinată construcției și întreținerii fântânilor. Astfel, M. Lupescu accentua rolul fântânii, care asigură cu apă oamenii, animalele din gospodărie, ea este sursă de irigație, când gospodarul are grădină de legume, sursa de apă „devine o

avere pentru cine știe să se folosească”, o comoară ascunsă în pământ. Autorul susținea că orice gospodar trebuie să aibă fântână, respectiv fântâna „se face de anumiți oameni” (Lupescu 1922: 142, 144).

În anul 1939 M. Zolog și N. German au publicat un studiu desfășurat dedicat igienei rurale în care este analizată pe larg problema fântânilor din sate (Zolog 1939: 65-88). În mod tradițional aprovizionarea cu apă în mediul rural, era efectuată prin captarea apei subterane sub forma de „fântâni sau izvoare” (Zolog 1939: 66).

Relevant este că în anul 1939, în România cantitatea de apă suficientă pentru viața omului era estimată pe zi în mediul rural la volumul de „25-50 l. apă, pentru scopuri fiziologice și igienice”. Respectiv, pentru necesitățile unei gospodării sătești („adăpatul vitelor, hrănirea porcilor etc.”) volumul zilnic era estimat la 25-50 l. de apă pentru un animal. Astfel, pentru o familie compusă din tată, mamă, trei copii, dispunând în gospodărie de „2 vaci, un cal și 5 porci” volumul zilnic estimat era de 300-400 l. de apă. Aceste calcule erau utile și necesare în privința construcției unei fântâni care urma să ofere nu numai o apă de calitate, dar și un volum suficient pentru asigurarea gospodăriei țărănești (Zolog 1939: 66).

Fântâna igienică. Pentru a construi o fântână igienică urmează de respectat un șir de condiții. Ca regulă, această fântână trebuie săpată într-un sol curat, fără multe substanțe organice care „filtrează bine”. Adâncimea minimă a unei fântâni trebuie să fie de 4 m pentru ca apa să aibă posibilitatea de a se filtra (Zolog 1939: 67-68). Totodată, adâncimea fântânii variază, adică „atârnă de localitate”. O adâncime mai mare a fântânilor fiind atestată în satele din lunca Prutului de Jos (Onica 2020: 75). Din fântâni apa era scoasă cu cârligul, sau cu ciutura „trasă de cumpănă”, sau cu „roata cu grindei” și mai modern, „cu o mică pompă, cum au sătenii de prin Elveția și alte țări”. M. Lupescu precizează că scoaterea apei cu cârligul este practică „când apa e în față”, iar „cumpăna e primejdioasă” (Foto 1).

Cel mai comod și sigur mod de a scoate apa este „cu ciutura, așezată la grindeiul unei roți puse pe doi stâlpi” (Lupescu 1922: 142). Din punct de vedere sanitar este indicat ca apa să fie scoasă cu ciutura, „ca să nu-și bage în fântână fiecare cofa cum e la fântânele cu cârlig”. În unele gospodării pot fi atestate boli molipsitoare, astfel „sămânța bolii” poate fi și pe cofa care, fiind băgată în fântână, contribuie la molipsirea tuturor care vor veni să ia apă din fântână (Lupescu 1922: 143).

Anumite boli molipsitoare puteau fi răspândite prin „mânuirea ciuturi de către oameni bolnavi sau de acei care au îngrijit de alți bolnavi din familia lor”,

uitând să-și spele mâinile cu săpun. Existau și cazuri când fântâna nu avea ciutură și fiecare gospodar venea cu „căldarea de acasă”, cauzând astfel contaminarea „cu microbul boalei ce există întâmplător în casa lui” (Bălțeanu 1928: 52).

Foto 1. Fântână cu cumpănă, s. Fintinița, r-nul Drochia, 22 aprilie 2025.

Autor: Valentin Arapu

Autoritățile timpului prescriau ca în apropierea fântânii să nu existe surse de poluare: latrină, grajd, gunoște, băltoacă, șanțuri, etc. Pentru sănătatea omului sunt periculoase latrinele construite „în susul și apropierea puțului (fântânii)”, ele fiind în forma unor gropi necimentate „din care cauză dejecțiunile îmbibă scoarța pământului din împrejurime”, scurgându-se astfel împreună cu apa de ploaie „în puțul din apropiere, infectând-o cu microbul boalelor ce se iau prin apă ca: febra tifoidă, dizenteria, holera și altele” (Bălțeanu 1928: 61).

În jurul fântânii urmează a fi pus nisip și prundiș pentru „ca să nu se facă glod și murdărie” (Lupescu 1922: 142). Sursele de poluare trebuie să fie la o distanță de 25-50 m de la fântână. Pereții, sau zidurile fântânii, cel puțin până la adâncimea de 4 m să fie „impermeabili și din material rezistent, pentru a împiedica impurificările” (Zolog 1939: 67-68).

Gospodării trebuie să ia un șir de măsuri stricte pentru a păstra curățenia și puritatea apei din fântâni. Din punct de vedere igienic cel mai vulnerabil punct al fântânii „este la nivelul solului, unde se așa-

ză ghizdul”. Astfel, este necesar de a așeza ghizdul, făcut dintr-un material impenetrabil, într-un mod sigur, iar din pământul scos de la săparea fântânii urmează de format un „guler de protecție cu o cădere spre periferie” pentru a împiedica „stagnarea apei în jurul fântânii și infiltrarea ei în fântână” (Zolog 1939: 67).

Ioan Pop-Reteganul a punctat un șir de sfaturi recomandate pentru întreținerea casei țaranului român. Cu referire la fântână, autorul descrie că după ce este zidită din piatră fântâna, la suprafața pământului se pune „un strat gros de lespezi de piatră” pe care se așază „cotețul fântânii”. Semnificativ este faptul că acest „coteț al fântânii” se făcea sau din lemn, sau dacă este la îndemână o „baie de piatră bună”, făcută dintr-o piatră groasă „pe care pietrarii o scobesc ca un butoiu mare”. Împrejurul cotețului fântânii era prundit bine cu pietriș „ca să fie locul mai ridicat decât curtea”, astfel, apa din curte nu s-ar scurge în fântână (Pop-Reteganul 1927: 27).

Fântâna trebuie să aibă capac pentru a preveni căderea în ea a impurităților, a animalelor și păsărilor (Lupescu 1922: 142). Fântâna trebuie să fie acoperită (cu o placă de beton, cu „un capac de lemn, acoperit cu tablă zincată”) „pentru a împiedica accesul direct la fântână și o eventuală impurificare”. La scoaterea apei urmează de exclus orice infectare a apei din fântână (Zolog 1939: 67, 71).

Pe fântânile cu roată este indicat de a pune acoperiș „ca să nu putrezească roata și ghizdelele”. Pentru comoditatea drumetilor, gospodarii pun „la fântână câte o ulcică, cofiță ori cană de tablă” ca oamenii să aibă cu ce bea apă (Lupescu 1922: 142).

Calitatea apei depindea și de adâncimea fântânii, cele care nu erau adânci, care nu treceau „în adâncime de prima pătură de apă”, se puteau contamina ușor, mai ales în urma ploilor. Fântânile mai adânci aveau o apă bună, dar nici în ele nu era exclusă contaminarea apei prin „apă din păturile superficiale care poate să treacă prin peretele” fântânii când este căptușită cu scânduri de lemn (Bălțeanu 1928: 50-51).

Identificarea locului. Locul recomandabil de amplasare a fântânii este „lângă poartă” ca să poată lua apă și alți oameni. Cu cât mai des se ia apă din fântână, cu atât este mai bună, mai proaspătă apa din ea. În caz contrar „apa stă, clocește și nu-i așa de bună” (Lupescu 1922: 142).

Stabilirea locului, unde urma a fi săpată fântâna, reprezenta un amalgam de practici și percepții moștenite din generație în generație. Astfel, în multe localități „locul de amplasare a fântânii era găsit de fântânar sau de oamenii mai bătrâni. Indicii în acest sens serveau creșterea din abundență a anumitor plante, cum ar fi: brusturele, bozul, stuful” (Grădi-

nar 2022: 179), „papura, pipirigul, rogozul, trestia, ardeiul-broaștei, izma sălbatică, menta-broaștei, leușteanul broaștei, busuiocul-broaștei, iarba-de-izvor, iarba-grasă, podbalul (lumânarea izvorului), pătlagina ș.a., sau anumiți copaci, precum lozia/salcia sau frasinul” (Bojoga 2022: 36). Alte indicii de stabilire a locului viitoarei fântâni erau aplicate după: „felul pământului” („loc apăsător, un loc untos, mai moale, (mai) umed, mai mlăștinos, locul mai „moinos”, sau unde zemuiește apa”); *direcția izvoarelor sau a altor fântâni* (fântânarii „se orientau după fântânile vechi”, „după direcția izvoarelor sau a altor fântâni”); „Maiștrii fântânari” sau cunoscătorii (locali) care depistau sursele de apă prin aplicarea unor *practici cutumiare* (prin tehnica ancestrală cu nuielușă de salcie sau două bețe de alun – „unde tremura acolo se săpa” sau „unde simțea că se apleacă salcia, acolo săpa”); la întâmplare („La nimereală, dar să fie locul potrivit, să nu încurce casa sau șura” (Bojoga 2022: 36-37).

În memoria colectivă a locuitorilor din satul Bricăva (com. Tîrnova, r-nul Dondușeni) sunt descrise două practici prin care se stabilea locul viitoarei fântâni: a) cu ajutorul a două sârmulițe îndoită în formă de cârlig; b) la indicația gospodarului care construia fântâna. De exemplu, Galina Cuhareva specifică că „înainte de a săpa fântâna este sfințit locul. Locul fântânii îl determină fântânarul cu două sârmulițe care sunt purtate în pumnii strânși, în poziție orizontală, în direcție paralelă și când la un moment dat ele se intersectează, anume în acel loc ele indică prezența izvorului”. În aceeași localitate, Elena Rotari relevă că în cazul fântânii din gospodăria sa „fântânarii nu au stabilit locul unde urma de săpat, noi am vrut lângă poartă, ca să ia lumea apă, să bea. Și acolo am pus și acolo a fost izvorul”.

Săparea fântânii. În practicile din perioada interbelică, săparea fântânii se făcea printr-o săpătură conică, la suprafață având un diametru de 5-6 m, iar la fundul fântânii, un diametru de 1,5-2 m. Pentru a evita surparea era folosit cofrajul de lemn. Apa care se colecta era evacuată cu un vas, „cu ajutorul unui scripete” sau cu pompa. Cu ajutorul scripetelui erau așezate inelele. În jurul inelelor se puneau pământul, argila sau nisipul scos la săpat. Coloana de apă într-o fântână trebuia să fie de la 1 m la 3-4 m de adâncime (Zolog 1939: 69-71). O astfel de fântână, făcută printr-o săpătură conică, este atestată în satul Fintinița, fiind numită „Ghiolul turcesc” (Satul 2020: 5). E „o fântână făcută mai larg sus și coborând în adâncime ea se strâmtează. Este clădită din piatră, iar la fund are talpă din bârne de stejar, era multă apă în ea, la finele secolului trecut erau aprovizionate cu apă fermele de animale din apropiere” (Foto 2).

Foto 2. „Ghiolul turcesc”, s. Fîntînița, r-nul Drochia, 22 aprilie 2025. Autor: Valentin Arapu

Actualmente, parametrii tehnici generali ai fântânilor din Republica Moldova, în medie se prezintă în modul următor: fântâna era construită în formă circulară, „având un diametru interior între 60/140 cm și o adâncime de aproximativ 7/8 metri”. În mare parte până în anii '60 ai secolului trecut, fântânile erau săpate și construite manual. La etapa primară a procesului era efectuată „o excavare inițială de câțiva metri, în interiorul căreia era construit un inel în contrast direct cu solul, pentru a evita alunecările de teren”. Apoi era continuată excavația „în partea inferioară, în ritm cu scufundarea, până când se ajungea la izvorul de apă” (Grădinaru 2022: 179).

Pereții fântânii erau clădite din piatră, continuând până la suprafața solului, „pentru a forma o protecție, în care era clădită gura fântânii, închisă cu o trapă: aceste precauții limitau căderea accidentală a animalelor și a materialului organic, oferind o mai mare garanție și din punct de vedere igienic” (Grădinaru 2022: 179).

Materialiele de construcție. La construcția fântânii M. Zolog și N. German recomandau ca cel mai indicat material să fie betonul sub formă de *inele* (*colaci*), urmând a fi eliminat lemnul (scândura) și limitată mult utilizarea pietrei și a cărămizii (Zolog 1939: 68).

Meșterii fântânari Ion Ostavciuc (Foto 3), Leonid Pleșca (s. Scăieni, r-nul Dondușeni; Foto 4), Va-

lentin Țurcanu (s. Fîntînița, r-nul Drochia; Foto 5)¹ pledează pentru fântânile vechi, clădite din piatră și în care calitatea apei este net superioară celor din fântânile construite din *inele* (*știubeie*, *burlane*, *turburi*) din beton.

Foto 3. Ion Ostavciuc, meșter fântănar, s. Scăieni, r-nul Dondușeni, 23 aprilie 2025.

Autor: Valentin Arapu

Foto 4. Leonid Pleșca, meșter fântănar, s. Scăieni, r-nul Dondușeni, 28 august 2024.

Autor: Valentin Arapu

Foto 5. Valentin Țurcanu, meșter fântănar, s. Fintînița, r-nul Drochia, 23 aprilie 2025.
Autor: Valentin Arapu

Foto 6. Fântâna Eugeniei Bordeian, s. Scăieni, r-nul Dondușeni, 21 aprilie 2025.
Autor: Valentin Arapu

Eliminarea lemnului, recomandată de M. Zolog și N. German, nu este agreată de fântănari, argumentele fiind sistematizate în istoriografie de către Natalia Grădinaru care accentuează că la fundul fântânii era instalată „talpa fântânii” din patru sau opt bârne de stejar uscat, cioplit sau necioplit, montate în formă de patruleter. Este semnificativ faptul că pe această talpă, montată în formă de patruleter, era zidită piatra în formă circulară. Alegerea lemnului de stejar era determinată de faptul că acest material „își păstrează masa în contact cu apa și, în același timp, îndeplinește o altă funcție, legată de necesitatea de filtrare a apei subterane, care avea loc și datorită prezenței materialului pietros la fund” (Grădinaru 2022: 179).

Acoperemântul fântânii. Elementul arhitectural al fântânilor de asupra solului este marcat de diversitate artistică și compozițională. Cele mai somptuoase elemente arhitecturale sunt răspândite în partea de nord a Republicii Moldova. Fântânile de aici „prezintă adesea mici opere de artă, în forme frumoase, cu simboluri vechi sau elemente geometrice, în care fundamentale erau prepararea și prelucrarea lemnului sau a metalului, realizate de meșteri locali” (Grădinaru 2022: 179).

În partea de sus a fântânii erau construite acoperișuri, în mare parte din tablă zincată, cu ornamente și chiar țevi de scurgere a apei de ploaie (Foto 6).

Acoperișurile erau montate pe patru, șase sau opt piloni, întreaga construcție servind pentru adăpostirea oamenilor în zilele de arșiță sau în timpul ploilor. Decorul bogat al fântânilor „rezonază, de cele mai multe ori, cu acoperișul troițelor” (Grădinaru 2022: 179), multe dintre ele fiind amplasate chiar lângă fântâni.

Curățarea fântânii. Fântâna trebuie curățată minim o dată pe an, de asemenea urmează a fi curățată când a căzut în ea un animal (câine, pisică etc.) (Lupescu 1922: 142). În satul Briceva fântânile sunt curățate „peste 2-3 ani. E bine s-o cureți până la Duminica Mare, în săptămâna cea la Duminica Mare e bine să cureți fântâna”. La curățatul fântânii rolul principal îi revine fântănarului. O experiență bogată în acest sens a fost acumulată de fântănarul Valentin Țurcanu din satul Fintînița, electrician de meserie care folosește echipamentul de protecție electrică (cizmele de cauciuc, casca, centura etc) și la lucrul în fântână. Pe parcursul activității sale a curățat fântâni în satul său natal, în localitățile „Miciurin, Țarigrad, Bălți, Pervomaisc, Antoneuca, Briceva”. De fiecare dată era asistat de minim 4-5 bărbați care îndeplineau operațiunea de coborâre și de ridicare din fântână. În relatările sale, fântănarul descrie multiple cazuri de poluare a fântânilor din varia motive: acte de răzbunare ale unor oameni rău intenționați; căde-

rea accidentală a animalelor și păsărilor în fântână; accidente de muncă cu decesul tragic al fântânarilor.

În primul episod Valentin Țurcanu descrie procesul de curățare a unei fântâni care aparținea unui brigadier din sat, care, rugându-l în acest sens a specificat că „se schimbaseră gustul apei”. După ce a coborât în fântână, fântânarul a descoperit o mulțime de piese de la tractor, inclusiv un acumulator. Ulterior a constatat că brigadierul respectiv intrase într-un conflict cu un tractorist care s-a răzbunat într-un astfel de mod pe șeful său.

Într-un alt episod, la mijlocul unei veri, pe timp de noapte, a fost rugat de un vecin să scoată un câne căzut în fântână. „Cănele înota în fântână, au coborât o căldare, cănele se agăța, se ținea vreo 2-3 metri și cădea înapoi, fântâna era adâncă, de vreo 16-17 metri”. A încercat de vreo 4-5 ori, dar cănele nu se ținea, „pe la orele unu jumate cănele ceda parcă plângea, nu scheuna, dar plângea”. Fântânarul a mers acasă, a luat instrumentele, inclusiv centura de siguranță cu care urcă pe stâlp, a coborât în fântână și din a doua încercare l-a apucat de cap și l-a scos, „a trăit mulți ani cănele după aceea”.

Un alt caz neobișnuit a fost semnalat „prin luna noiembrie”, când proprietarul fântânii, care urma a fi curățită, a afirmat că ar fi văzut pe oglinda apei un șarpe. V. Țurcanu a curățat fântâna, s-a bucurat de cele trei izvoare pure de la fund. Spre sfârșitul activității i-a părut că vede o frunză, dar când a tras mai tare a dat de șarpe, „șarpele parcă șuiera”. A tras șarpele în sus la suprafață, iar „doi dintre bărbați l-au ucis cu greu. În fântână erau trei metri de apă, șarpele trăia la doi metri, avea în lungime undeva un metru jumate”.

De o gravitate aparte sunt accidentele de muncă semnalate de V. Țurcanu în satul Fintinița. În copilăria sa „era săpată o fântână, s-a stricat vremea și cel care săpa, poate nu avea experiență și nu se răspundea, (oamenii de la suprafață) strigau și nu răspundea nimănui. A mai coborât un bărbat, îi strigau și tot nu răspundea. Ploua mărunț și aerul greu, bioxidul de carbon s-a lăsat la fund acolo și ei s-au *înădușit*, i-au scos pe ambii cu *canga* (cârligul ramificat)”. În cazurile de moarte tragică a fântânarului în timpul accidentului de muncă, apa fântânii nu era considerată bună pentru consum, aplicându-se regula de astupare a ei cu pământ. Într-un alt caz tragic, „cu o căldare de 40 litri, săpau o fântână în sat și frânghia (*trosul*) de la mare înălțime s-a rupt și a căzut în cap la un meșter de acela. Când l-au scos pe omul acela, era așa zdravăn, plin de sânge. Bărbatul acela a murit în spital, nu a murit pe loc. Fântâna respectivă nu au astupat-o, pentru că fântânarul nu a murit în fântână, a decedat mai târziu la spital. Fântâna au lăsat-o și am rănit-o câțiva ani în urmă, are apă bună”.

Puritatea fântânarului. Construcția și întreținerea unei fântâni igienice era condiționată de puritatea fântânarului, o puritate trupească și sufletească care întrunea în sine un șir de practici și tabuuri constituite de secole. Fântânarii respectau un șir de reguli nescrise, transmise din generație în generație, prin care-și asumau un anumit mod de comportament, de respectare a unor norme și restricții morale și religioase (Vezi: Anexa I). Puritatea spirituală și curățenia trupească a fântânarului urmau să garanteze puritatea și curățenia apei din fântână, care urma a fi construită sau curățată. Proliferarea de veacuri a acestei armonii dintre trup, suflet și puritatea apei din fântâni, îi determina pe oameni să-i respecte pe fântânari într-un mod special, cu accentuarea evlaviei, a pietății, oferindu-le și daruri, pomeni care simbolizau apa în calitatea sa de izvor al vieții pe pământ.

Fântânarul trebuia să întrunească un șir de calități comparabile cu virtuțile umane, în unele privințe viața lui asemănându-se cu cea de călugăr. Importanță era și reputația fântânarului atât în comunitatea locală, cât și în satele învecinate. Fântânarul era un bărbat credincios, evlavios, gospodar și bun familist. Față de fântânar erau înaintate un șir de reguli care trebuiau respectate cu strictețe. Astfel, fântânarul nu trebuia să omoare animale și păsări, implicit câini, mățe, porci, rațe, găini, adică să nu fi comis păcatul morții. El nu trebuia să facă fapte rele, să bată pe cineva, iar pe durata întregii perioade de construcție a fântânii, fântânarul urma să fie „cu inima și sufletul curat” (Munteanu 2016: 82).

Fântânarului i se interzicea să aibă relații intime cu nevasta „cu trei zile înainte de a începe săpatul la fântână și alte trei zile după ce se termină de săpat fântâna, deoarece trebuie să fie, conform credinței, *neîntinați*, altfel *fuge izvorul*”. Fântânarul dormea în altă cameră, separat de soție și chiar mânca de unul singur aparte dintr-o farfurie. Uneori fântânarul evita să discute „până și cu femeile care îl hrăneau” (Buzilă 2006: 33). În cazurile când fântânarii lucrau câteva săptămâni sau chiar luni din cauza că „dădeau de rocă dură” ei erau „obligați de tradiție să-și păstreze curățenia spirituală și cea trupească” (Munteanu 2016: 82).

Concluzii: În spațiul românesc, din cele mai vechi timpuri oamenii au construit și întreținut fântâni, menajându-le de sursele de contaminare prin respectarea unor reguli stricte, devenite cu timpul tradiții. În percepția populară, funcționalitatea fântânii trebuia asigurată de respectarea obiceiurilor privind stabilirea locului unde urma a fi săpată și ulterior construită fântâna, de curățarea și sfințirea ei cu prilejul anumitor sărbători religioase. Oamenii

trebuiau să păstreze curat și salubru spațiul din jurul fântânii. De un respect aparte în comunitate se bucurau meșterii fântânari, imaginea cărora era asociată cu puritatea trupească și spirituală, calități necesare pentru a efectua lucrările de săpare, construire și de curățare a fântânii. Tradițiile de la sate privind întreținerea fântânilor erau în armonie cu credința oamenilor și cu natura care le oferea apa dătătoare de viață.

Note

* Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 170101 *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene*.

¹ În tinerețe, Valentin Țurcanu, când lucra electrician, a avut o cumpănă. Repara un transformator, amplasat la marginea gospodăriei unui consătean, cu care au învățat împreună la școală. Consăteanul a venit în stare de ebrietate și l-a agresat verbal și fizic. V. Țurcanu spunându-i că are indicație de la șefi de a repara transformatorul. Cearta a degenerat în bătaie, de partea consăteanului intervenind câțiva inși în stare de ebrietate. V. Țurcanu a fost snopit în bătaie, fiind lovit cu picioarele în regiunea capului. Traumatismele suferite i-au provocat boala de epilepsie, având ulterior numeroase accese epileptice pe timp de noapte. Agresorul a fost cercetat penal, fiind culpabil de privațiune de libertate pentru o perioadă minimă de doi ani jumate, dar, la sfatul judecătorului și a implorărilor soției inculpatului, care avea și mulți copii, V. Țurcanu l-a iertat. Totuși, consecințele acelei traume se resimt până în ziua de astăzi. Ulterior, V. Țurcanu lucra la repararea rețelei electrice pe acoperișul școlii. La coborâre, scara a alunecat și el s-a izbit de pământ, primind traumatisme grave, care au amplificat accesele de epilepsie.

Lista informatorilor

Cuhareva (născută Rubliova) Galina (a. n. 1954), casnică, pensionară, băștinașă din s. Briceva, com. Țirnova, r-nul Dondușeni.

Ostavciuc Ion (a. n. 1949), șofer, tractorist, pensionar, meșter fântănar, s. Scăieni, r-nul Dondușeni.

Pleşca Leonid (a. n. 1954), șofer, pensionar, meșter fântănar, originar din s. Visoca (r-nul Soroca), actualmente locuitor al s. Scăieni, r-nul Dondușeni.

Rotari (născută Bujenița) Elena (a. n. 1950), casnică, pensionară, originară din s. Văratice (r-nul Rîșcani), actualmente locuitoare a satului Briceva, com. Țirnova, r-nul Dondușeni.

Țurcanu Valentin (a. n. 1948), electrician, pensionar, meșter fântănar, s. Fintinița, r-nul Drochia.

Referințe bibliografice

Arapu V. „Apa neîncepută” – remediu magic, izvorător din fântâna lui Iordan. In: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. XXXV, 2024, 19-26. <https://doi.org/10.52603/rec.2024.35.03>

Bălțeanu I. Apa de băut. In: Cunoștințe folositoare. Seria B. Sfaturi pentru gospodari sub directiva redacțională a dlui Prof. universitar I. Simionescu, nr. 52. București: Cartea Românească, 1928.

Boangiu G. Reprezentări simbolice ale „omului bun” în folclorul românesc. In: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. XXIV, 2018, 25-34.

Bojoga A. Termeni pentru „fântână” în română (pe baza datelor din ALRR. Sinteză a surselor etnografice). In: Fonetică și dialectologie, nr. 41, 2022, 35-48.

Buzilă V. Fântânile în sistemul de valori al culturii tradiționale. In: Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei, vol. 5 (18), 2006, 29-45.

Candrea I.-A. Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică. Studiu introductiv de Lucian Berdan. Iași: Polirom, 1999.

Cuceu I. Dicționarul proverbelor românești, 7777 texte din „Dicționarul tezaur al paremiologiei românești”. București-Chișinău: Litera Internațional, 2006.

Fintinița. R-nul Drochia. Atestat la 14 dec. 1585 cu denumirea Gnîlovoda, Ghizdita. In: Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat, vol. 6 (Drepcăuți – Gvozdova). Chișinău: Fundația „Drăghis-tea”, 2006.

Grădinaru N. Cultura materială a românilor/moldovenilor. In: Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova. Coord.: V. Ghilaș, A. Dolghi. Chișinău: Infocus, 2022, 169-207.

Lupescu M. În jurul casei. In: Cunoștințe folositoare. Seria B. Sub directiva redacțională a d-lui Prof. universitar I. Simionescu, nr. 5. București: Cartea Românească, 1922, 131-158.

Munteanu A. Fântânile și izvoarele Moldovei de peste Prut. București: Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2016.

Muti L. Rebrîșoara. Mărturii pentru eternitate, vol. II. Cluj-Napoca: Editura „Eurograph”, 2007.

Onica D. Cunoștințe și tehnici tradiționale de construcție a locuinței în satele din lunca Prutului de Jos. In: Revista de Etnologie și Culturologie, vol. XXVII, 2020, 70-78.

Pop-Reteganul I. Casa țaranului român. Sfaturi. Si-biu: Editura „Asociațiunii”, 1927.

Satul Fântânița. Cheia veșniciei noastre ca neam. Drochia: SRL „Orizont PȚN”, 2020.

Zolog M., German N. Probleme de igienă rurală. In: Buletin Eugenic și Biopolitic, vol. X, nr. 3-4 (martie-aprilie). Cluj: Subsecția Eugenică și Biopolitică a „Astreii” & Institutul de Igienă și Igienă Socială, 1939, 65-88.

ANEXĂ

„Când faci fântâna femeia nu are dreptul să se apropie de fântână”: confesiunea fântânarului Leonid Pleșca

Gaze periculoase: „La 10 metri dacă te duci mai adânc se schimbă aerul, dacă ai plămânii sănătoși rezisti, dar dacă ai plămâni slabi nu ții, zic de gaze, dar nu e gaz, doar că omul nu poate rezista. N-am lucrat cu mască de oxigen, eu așa lucrez. Este aici o fântână, am rânit-o la Nicușor, mai întâi eu am rânit-o, a venit părintele, a sfințit-o și tot normal. Pe urmă au trecut doi ani de zile, el nu m-a chemat pe mine, a găsit alt băiat, mai tânăr decât mine, când a coborât în fântână a strigat: – *Sus, eu mă înăduși, mor! Și l-au scos.* Au dat drumul la lumânare, lumânarea s-a stins, gata-s gaze. – *Ce facem? Facem altă fântână? – Măi băieți, nu fărâmați fântâna degeaba.* Cei de făcut? Am luat o pufoaică, și-mi dam drumul cu frânghia și am fost de vreo zece ori așa și am schimbat aerul, poftim, dam drumul la lumânare și ardea bine”.

Restricții: „Noi, și tatăl meu și alții, n-aveam de-a face cu femeile, asta în primul rând, nu te duceau la fete, la femei, nimic, se interzice și la rânit fântânile și la săpat. Cu femeile n-ai treabă. – *Da de ce, l-am întrebat pe tata?* Ce noi nu avem dreptul, mai ales în alte sate erau fete tinere? Da el zice: – *Voi dacă vă duceți apu apa se schimbă după voi, noi nu avem dreptul să vă dăm drumul, apa se tulburează.* Ei, am tăcut noi și nu am făcut că ne temeam cu adevărat. E păcat.

Când faci fântâna femeia nu are dreptul să se apropie de fântână, nici să se uite deloc în fântână, e păcat. Vă spun de ce, sunt două cauze. Femeile nu au dreptul nici să se apropie nici să se uite în fântână. În primul rând, femeia are menstruație, ori a avut, ori o să aibă, nu se poate și nu are dreptul să se ducă la fântână. Întra-l doilea, sunt „femei care au, se zice codiță”, dacă se uită femeia ceea cu coadă în fântână când (bărbații lucrează), izvorul a plecat. Ea așteaptă să iasă apa ceea să se spele și izvorul fuge de dânsa. Când se săpa sau curăța fântâna copiii categoric nu erau admiși în apropiere, la masă îi primeau”.

Curățatul fântânii: „Înainte de a râni sau curăța

fântâna trebuie să grăiești cu părintele să vie să sfințească locul acela. Noi nu știm, noi facem așa, da nesfințit nu-i bine. Noi când începeam fântâna, întrebam proprietarul ce *chiatră* are, ca să știm ce lărgime să săpăm. Dacă avea mai multă *chiatră*, făceam cu lărgimea de trei metri, și puneam de 60 cm (piatră) de jur împrejur. Deci 60 cm și cu 60 cm este 1 m 20 cm, restul rămânea fața la fântână. Așa și măsuram.

Fântâna trebuie rânită în tot anul ca să fie mai multă apă. Dacă o lași, izvorul vine, dar cantitatea de apă e redusă. Înainte nu se făcea cum fac acum, iau var de la mașinile care aduc prin sat, iau un *bolohan* (de var) și-l trânteste în fântână. Nu curăță nimic prin așa ceva. Înainte turnau clor în fântâni, de la sanepid mergeau și turnau câte 100 mililitri de clor, oleacă mirosea dar se curăța. Ca să nu fie mormoloci, să nu fie insecte dăunătoare. Iar varul dacă-l pui el prinde de asupra o pieleță și izvorul nu răsuflă, dar izvorul vrea și el să răsuflă. Iar peste un an-doi scade apa în fântână, pleacă izvorul.

Au fost cazuri când am scos din fântâni motani, câini, se întâmplă și aici în Scăieni și în Tătărauca Veche (r-nul Soroca), acolo am scos ciolane după ce am săpat fântâna ne-am dus la curățit, am dat de un ciolan și când am scos ciolanul s-au desprins două pietre de acolo, ciolanul era în *clăditură*, nu au observat meșterii când au făcut fântâna. Pe urmă am pus tuburi, deoarece din cauza *chetrei* pe care am scos-o din *clăditură*, avea cu timpul să se dărâme, să se năruiască”.

Primit 27.03.2026

Acceptat 16.06.2026

Valentin Arapu (Chișinău, Republica Moldova).
Doctor în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Валентин Арапу (Кишинев, Республика Молдова).
Доктор истории, Институт культурного наследия.

Valentin Arapu (Chisinau, Republic of Moldova).
PhD in History, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: valarapu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1103-9758